

Het onderscheid tusschen de beide functies van het denkvermogen bestaat hierin, dat het bloote verstand antwoord geeft op de vraag: Wat kan ik weten? — terwijl de praktische rede zich bemoeit met de opdragende vraag: wat moet ik doen?

Hier ontmoeten wij in de wijsbegeerte wat in de religie de groote levensvraag is, die de ziel van den mensch stelt in de beslissingsure, op het scheidingspunt van den levensweg.

Saulus van Tarsen vroeg: „Heere, wat wilt Gij, dat ik doen zal?”

Hij vroeg het aan Jezus, als een licht van boven, — hij vroeg het als gave der openbaring.

Maar Kant vraagt aan de praktische rede, wat hij doen moet, aldus de taak der religie opleggend aan de wijsbegeerte.

Wij weten reeds uit het voorbeeld der Stoïcijnen, dat de wijsbegeerte op dit gebied niet enkel machteloosheid en ijdelheid is.

Er is een openbaring van de algemeene genade in het menschenhart, die fonkelt als sterrelicht.

„Overmits hetgeen van God kennelijk is, in hen openbaar is; want God heeft het hun geopenbaard” (Rom. 1:19).

Kant heeft dus niet heeltemaal ongelijk, wanneer hij de idealistische theorie, krachtens welke hij aannam, dat de vormen van aanschouwing en denking in ons verstand aanwezig zijn, — zoodat wij niet dat verstand zelf de kennis van de wereld opbouwen, — óók toepast op de praktische rede en zegt, dat wij in den menschelijken geest zelf de vormen kunnen vinden, waarmee wij de zedeleer construeeren.

De mensch immers ontdekt in zijn geest de idee van den plicht. Het is niet noodig, dat een zedemeester de plichtsidee in de menschziel ingiet of haar voorspreekt, — de idee is er van nature, ze is er zonder, en dikwijls ondanks, de begeerte haar te bezitten.

Van alles wat den menschelijken geest eigen is, vervulde dit feit van de autonomie (wat zichzelf ten wel is) van den plicht den wijsgeer het meest met bewondering. Ja, is het niet om verstand te staan, wanneer men daar heel diep in de ziel een stem hoort, die dikwijls getuigt tegen de ziel, een stem, die, noch door vleeting, noch door bedreiging, zich laat smoren, en een wet afkondigt, die de ziel, zoo niet gehoorzaamheid, dan toch respect, afdwingt?

Deze verwondering inspireert Kant tot de woorden, die sinds een spreuk geworden zijn in het wijsgeerig Israël, en ook voor den christen „goud” waard zijn: „Twee dingen vervullen het gemoed altijd weer met nieuwe verbazing en eerbied, hoe meer en hoe inniger de geest er over peinst: de sterrenhemel boven mij en de zedewet in mij. Beide mag ik niet, als in duisterneden gehuld, of in ongenaakbare regionen, zoeken, noch ook alleen vermoeden, — ik zie ze voor mij en verbind ze onmiddellijk met het bewustzijn van mijn bestaan”.

De inhoud van deze morele wet vatte Kant in deze hoofdsom samen: „Handel alleen naar den grondregel, die u in staat stelt om te willen, dat hij een algemeene wet worde”.

Deze regel is inderdaad voor de zedeleer van principieele betekenis en dus van verstrekkenden invloed. De moraal komt er door op het hooge peil. De mensch isoleert zich met zijn geweten niet van de menscheit, noch minder exploiteert hij de menscheit als middel, hij stelt zich feitelijk op den grondslag van de moraal, dien Jezus gaf in de woorden: „Alle dingen dan, die gij wilt, dat de menschen u doen, doe gij hun ook alzoo.”

Kant verzuimt echter deze moraal terstond in verbinding te brengen met haar diepst en allesbeheerschend beginsel, dat tevens beslist over haar hoogste doel: Gij zult den Heere, uwen God liefhebben boven alles, — gelijk hij ook, bij de vaststelling van de autonomie van het geweten nalaat rekening te houden met de vervalsching en ontwaarding van het geweten door de zonde, welke Paulus constateert in het woord: „Beide hun verstand en geweten zijn bevelikt” (Tit 1:15).

Intusschen is het een geestelijk genot te zien, hoe Kant in wijsgeerigen weg de edelste trekken der christelijke moraal onthult, wanneer hij verder betoogt, dat alleen de gezindheid van de daad over de daad beslist: „Al het goede, dat niet geworteld is in den zedelijken wil, is niets als schijn en blinkende ellende”.

Beslist kiest dus deze zedeleer haar positie tegen alle moraal (en we vinden dit soort overal in de filosofie!), die gegrond wordt op de nuttigheid en het effect.

Wanneer het geweten beveelt, draagt dit bevel een absoluut karakter (kategorischer Imperativ) en mag de mensch niet de vraag laten wegen: zal ik zelf iets winnen bij gehoorzaamheid? Ja, zóó streng handhaaft Kant de autonomie van den zedelijken wil, dat hij weigert de zedewet rechtstreeks aan een goddelijk bevel te verbanden, en dus anderzijds naar een verkeerd uiterste overzwenkt.

Een uitwendige autoriteit, zoo zegt hij, heeft de zedelijke wil niet noodig, zelfs niet de autoriteit der religie. Alle heteronomie (gezag, op den wil

van een ander gegrond) verzwakt de zuiverheid en kracht der moraal.

De categorische imperatief is ons verstand evenzoo ingeboren als de categoriën van het denken.

Det wel der moraal is even zeker en algemeen gekend als iedere wet der natuur.

B. W.

Correspondentie. I. P. v. M. te R. Uw opmerking is in zoover juist, dat ook voor Kant de vraag van de betrouwbaarheid van het verstand aan de orde is gesteld. Bedenk echter, dat een apriorische ontkenning van die betrouwbaarheid óók dogmatisme is, en wel van een negatief karakter.

Kant is de eerste geweest, die opzettelijk en wetmatig (dus kritisch) het verstand, op het punt der betrouwbaarheid, heeft onderzocht.

De apriori ontkenning der betrouwbaarheid, zonder dit onderzoek.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Als van oude prenten.

(De geschriften van L. E. en Ignatia Lubeley).

II.

„De Sterkste” en „Mietje van der Dussen”.

In m'n vorig artikel, waarin ik de bespreking begon van het werk der Schrijvers L. E. en Ign. Lubeley, trachtte ik eerst de algemeene betekenis van deze literatuur te doen zien.

Ik wees er op, hoe deze geschriften behooren tot het in de moderne letterkunde schijnbaar historische proza; dat ze den naam historisch ten volle verdienen, omdat hun inhoud berust op nauwgezette studie van familiepapieren en groote kennis van toestanden en verhoudingen uit den tijd, dien ze behandelen; dat ze in hun wijze van bewerken, hun taal- en stijlkleur, hun teekening van personen en zaken zijn als oude prenten, die een voorblijven tijd herleven doen.

Daarna besprak ik 't milieu, waarin deze geschriften ons brengen, den kring der achttiende-eeuwsche aristocratische families, zooals die leven op hun buitenplaatsen in onderling verkeer, dat door allerlei etiquette-voorschriften nauwkeurig bepaald is en in velerhande feestelijkheid tot uiting komt. De verdienstelijke reproductie van dit milieu nu, maar vooral de waarneming van de zielgesteldheid van de menschen, onder en achter den uiterlijken schijn van deffigheid en levensvreugde trachtte ik vervolgens aan te toonen, door een ietwat uitvoerige bespreking van de schetsenbunds „Silhouetten” en „Onder de Republiek”. Dezelfde qualiteiten nu zijn ook kenmerkend voor de romans, die we thans behandelen moeten: „De Sterkste” en „Mietje van der Dussen”.

Romans in den eigenlijken zin van 't woord zijn deze boeken niet. Van een intrigue, een verhoudingen-samenloop, die in den voortgang van 't verhaal geleidelijk wordt ontward en met een bevredigend slot wordt bekroond, is geen sprake; van een bepaald gebeuren, dat centraal is, dat we zien groeien en zich ontknopen, evenmin. Feitelijk is de inhoud niets dan familiegeschiedenis, levenshistorie van bepaalde personen, zonder meer. En waar dezen op hun belommerde buitengoederen 's zomers, hun statige stadsmuizen 's winters binnen een heel nauwen kring zich bewegen, belevende we in deze boeken geen groote dingen, vooral niets sensationeels. Als er eens een enkelen keer een gebeurtenis vermeld wordt, die stellig sensatie zal hebben verwekt — zooals b.v. het fusileeren van freule Judith van Dorth, omdat ze daadwerkelijk de orangistische beweging van 1796 gesteund had — dan geschiedt zulks sober, in enkele korte trekken, louter historisch.

Ook de vorm is niet die van den roman, althans niet van den modernen roman; hij is beschrijvend, verhalend. De auteur vertelt en doet de personen spreken.

En toch zijn deze boeken romans!

Want wat de hoofdeigenschap is van den roman is hier ook hoofdtrek: de analyse der verhoudingen, het ontleden der karakters, de visie op het leven zelf. Wie en wat de menschen zijn uit dien tijd en uit dien deffigen stand, dat willen ze laten zien; hoe in die omgeving, die we nauwelijks met onze fantasie kunnen bereiken, menschen leven, die we in werkelijkheid kennen. Ze geven dus psychologische beschouwing van historische objecten en daarom zijn ze ook geen historische lectuur alleen, maar historische romans, die het verleden belichten met de realiteit van onze eigene menschenziel.

„De Sterkste” vertelt het leven van Reinira van Gollstein, de dochter van den deffigen burgemeester van Zutten. Getrouwd met den heer Van der Borch, gecommitteerde ter Raad van State voor de Groninger Ommelanden, reist ze na haar huwelijk met haar man naar 't hooze Noorden, omdat zijn ambt een wonen in de Ommelanden meebrengt. Op dit punt vangt de geschiedenis aan, interessant al dadelijk, omdat we van reizen en reisgelegen-

heden uit die dagen doorgaans weinig indruk hebben.

De jongelieden nemen hun intrek bij een neef en nicht van Van der Borch, oude menschen al en geheel samengegroeid met hun omgeving. Reinira, een stedelinge en aan Fransche kostscholen opgevoed, voelt er zich niet thuis en weet, na veel praten, waarbij zij echter de sterkste blijft, haar man over te halen tot een voorloopigen terugkeer naar Zutten. Eenmaal daar, zet ze haar wil verder door: Van der Borch keert niet naar zijn Ommelanden weer, ofschoon hij er gansch niet los van is, maar vestigt zich in Gelderland, op een door Reinira's vader aangekochte buitenplaats. Dikwijls ook is het gezin — want de familie is intusschen uitgebreid — op z'n erfgoed in Westfalen.

De opvoeding van de kinderen leidt Reinira. Zij is de sterkste. Den oudsten zoon, in wien zij haar evenbeeld ziet, begunstigt ze in 't bijzonder. Zijn vele geldelijke tekorten weet ze steeds aan te zuiveren, ook nog als hij getrouwd is en z'n overdadig leven niet opgeven wil. Maar ook voor de andere kinderen zorgt ze met groote energie; den zonen zoowel als de dochters weet ze positie en inkomsten te bezorgen; Van der Borch, die reeds ouder was toen hij trouwde, laat haar de teugels van het bewind langzamerhand volkomen over. En Reinira, wier heerschzuchtige geest zich daardoor geheel uiten kan, wordt aldoor positiever in haar bedoelingen, en voelt zich steeds jonger. Ze is een gevierde gastvrouw, een bewonderde gast, een gevreesde meesters, een strenge moeder. En in elk harer kinderen vindt ze iets van zichzelf terug — behalve in Amélie, een stil, bedeesd, weinig vleeslevend meisje, die in huishoudelijke zorgen haar levensvervulling vindt, en de bedillzuchtige moeder altijd uit den weg gaat.

Maar nu 't slot. Van der Borch is gestorven; in den oudsten zoon heeft de moeder zich bedrogen; de zorg voor levensonderhoud wordt steeds drukken; de kinderen krijgen hun eigen belangen; — 't wordt eenzaam om en in Reinira, vooral als ze slepend-ziek wordt en lange weken te bed ligt. Maar dan blijkt haar zelf en ons, dat niet zij de sterkste was en is, maar Amélie, de schuchtere, zelfopofferende, liefdevolle dochter, die nooit geregeerd, maar altijd gehoorzaamd heeft. En Reinira legt die bevinding met haar oude resolutie vast in haar testament.

Men ziet het, gebeuren is er in dit alles weinig — maar psychologie des te meer en de karakterteekeningen zijn heel goed. In meerdere fragmenten zit bovendien stemming, door de enkele strakke decor-kleuren en goed in den toon gehouden milieu-beschrijvingen. En de analyse van de vraag wie de sterkste is, is zuiver; schijn en wezen spreken ieder voor zichzelf sterk genoeg.

„Mietje van der Dussen” is een boek van meer fleur; er loopt niet door die lijn van zorg en voor het oog der buitenwereld weggehouden moeilijkheid.

De zusters van der Dussen zijn weezen uit een Amsterdamsch patriciërsgeslacht. De oudste, Clara, is getrouwd met den veel ouderen landheer Rouwenoot, die in het Geldersche het buitengoed „De Ulenpas” heeft, en nu besluiten de drie jongeren een in de buurt gelegen kleinere plaats „De Telling” te koopen. Zoo komen de zusters steeds bij elkaar en genieten van onderlinge gezelligheid, muziek, feestmalen, thee-uurtjes.

Daarbij is Mietje, de oudste van de bewoonsters van „De Telling”, altijd de ziel van alles. Vrolijk, vriendelijk, vol van zorgen en kleine attenties, is zij een aantrekkelijke figuur, vooral wel in haar groote en onbaatzuchtige liefde voor haar jongere zuster Ietje, met wie ze na den dood der andere zuster alleen is overgebleven.

Scherp contrasteert haar beeld met dat van Clara, die, lief voor het oog, een onsympathieke egoïste is, een zelfzuchtige echtgenote en een weinig zorgzame moeder. De opvoeding van haar dochtertje laat ze over aan andere, daartoe niet berekende krachten, tot teleurstelling van Mietje, die zich tot het kind aangetrokken voelt, ofschoon begrijpelijkerwijs weinig uiterlijke redenen daartoe bestaan. 't Eenige wat Clara zoekt en bespeculiert is, dat het kind straks van de erfenissen der tantes zal profiteren. Daarom wekt ze stelselmatig hun huwelijks-kansen tegen. Den eersten keer, dat er een pretendent naar Ietje's hand is, weet ze 't gevaar af te wenden. Maar de tweede jonkman, een beslist natuur, bereikt zijn doel. Ietje trouwt tot ergernis, maar verholten, van Clara, tot groote blijdschap van Mietje, schoon deze „De Telling” moet verlaten en alleen naar Doesburg, dicht erbij, moet gaan wonen. Mietje is dan een eenzame, maar die in haar zorgen voor en zich geven aan anderen, gelukkig en tevreden is. Maar diep in haar ziel is toch een leegte; haar warm en liefdevol hart heeft niet meer als vroeger een object, waaraan het zich geheel geven en wijden kan.

Vrij onverwacht echter wordt die leegte vervuld als haar de Freiherr von Wittenhorst-Sonsfeld ten huwelijk vraagt en krijgt. En daarmee gaat door Clara's berekeningen de streep!

Er is tusschen deze beide boeken groote overeenstemming.

Eensdeels psychologische geving verp. Maar dan. Beide verwe overwinning. rekening, ze de nergens dachtte zit schriften.

Er is ook en Clara zij. Rouwenoot en Mietje st aardige, eer allen iets chologisch me is weer teewijding v iht dan die- jeven, dat in held en ove- historische e- komt.

Dat nu m betekeniss. spiegel zijn. schijnbaar z doet zien. E schelden ro- van het mod zegt, dat tar van de mod romans in e zuivere psy- Nig moet dat de uitge- typisch oude eeuwsche v- weische kru- dra men de modern en.

De lectuur bevelen. Wi deze pittige.

Corresp- tiouwag 77, van Laurillar bij den uitge- breng ik deze

ZI

„De beste- sche landen- seigenen tro- mits wij de- in het oog- dat goed-zijn- sche manier- juist is, dan- de beste pr- sche landen- mij op, toer- „Christentun- de „Zentralv- in deze vere- schen vereet- heid is gesy- blad: links- van Calvijn- ion's emblee- dienend, ver- een lach om- zooals het r- in ons oor- toepassing z- zelve en d- te gebruiken- ban uitsprek- Calvinisten- anderen het- op zichzelf t- niet door d- tengevolge v- den nood vi- elkaar gevo- weg aan, w- aan toe en- de wetten d- finds juist t- het natuurlij- kroon — v- bij de Zentr-

De

inig indruk

ij een neef
menschen al
geving. Het
kosten
n weet, na
rkte blijkt,
ipigen terug-
ze naar wij
et naar zijn
gansch niet
derland, op
buitenplaats
e familie is
ed in West-

id Reinira
vion zij haar
zonder. Zijn
an te zuive-
rdadig leven
ra kinderen
zoowel als
osten te be-
er was toen
het bewind
einira, wier
geheel uite-
bedoelingen,
en gevierde
n gevreesde
n elk harer
erug be-
weinig af-
zorgen haar
stige moeder

s gestorven;
ch bedrogen;
steeds druk-
belangen; —
vooral als
te bed ligt,
dat niet zij
schuchtere,
ie nooit ge-
eft. En Rei-
resoluitheid

les weinig
— karakterise-
— fragmenten
kele straks
uden millen-
e vraag wie
ezen spreken

ek van meer
zorg en voor
moelijkheid.
ezen uit een
idste, Clara,
andheer Rou-
itengood „De
rie jongeren
„De Telling”
ds bij elkaar
eid, muziek,

bewoonsters
hes. Vrolijk,
attenties, is
wel in haar
haar jongere
d der andere

lat van Clara,
hieke egolste
i weinig zorg-
ar dochterje
et berekende
tje, die zich
choon begri-
daartoe be-
bespoculeert
en der tantes
solmatig hun
keer, dat er
weet ze 't ge-
jonkman, 'en
letje trouw,
ra, tot groote
„De Telling”
g, dicht orbi,
enzame, maar
aan anderen,
n haar ziel is
vol hart heeft
waaraan het

Eensdeels spreekt dit vanzelf, omdat ze beide psychologisch-analyseerend zijn en in eenzelfde omgeving verplaatst.

Maar daarnaast staat de gelijkheid in gegeven. Beide verwerken ze eenzelfde thema: de volkomen overwinning, waarmee de adel der ziel over berekening, zelfzucht, wilskracht triomfeert. En in de porgens geforceerde ontwikkeling van deze gedachte zit de groote verdienste van beide geschriften.

Er is ook zekere congruentie in bouw. Reinira en Clara zijn gelijke karakters. Van der Borch en Bouwenoort in vele opzichten ook, en vooral Amélie en Mietje staan op één lijn. En toch is er die eigenaardige, echt menselijke verscheidenheid, die aan allen iets eigens geeft, dat nieuwe stof voor psychologische ontleding bevat. Want Reinira's egoïsme is weer anders dan dat van Clara, en de toewijding van Amélie heeft een geheel andere tint dan die van Mietje. 't Is het volle, werkelijke leven, dat in al z'n nuanceering, z'n groote gelijkheid en even groote verscheidenheid in deze uit historische elementen opgebouwde boeken tot uiting komt.

Dat nu maakt ze ook nog voor onzen tijd van betekenis. Want ze kunnen vele lezers tot een spiegel zijn, die hen in deze achttiende-eeuwse, schijnbaar zoo gansch andere menschen, zichzelf doet zien. Er is gansch geen pretentie in deze beschelden romans; niets van den uiterlijken glans van het moderne proza — wat echter volstrekt niet zegt, dat taal en stijl gebrekkig zijn — niets ook van de moderne onrust en toch zijn ze moderne romans in den vollen zin van 't woord, door hun zuivere psychologie, hun echte menselijkheid.

Nog moet ik wijzen op het eigenaardig uiterlijk, dat de uitgever aan deze boeken gegeven heeft: typisch ouderwetsche afbeeldingen van achttiende-eeuwse verhoudingen en dingen en even ouderwetsche krulletters geven onmiddellijk cachet, zodra men den omslag ziet. Maar de binnendruk is modern en leest prettig.

De lectuur van deze romans zij onzen lezers aanbevolen. Wie rustig en nadenkend leest, zal aan deze pittige historische romans veel kunnen hebben.

C. T.

Correspondentie. De heer Speelman, Ede. Stationsweg 77, vraagt waar te bekomen is het boekje van Laurillard, „Van 's levens ernst en klachten”, dat hij den uitgever niet meer voorradig is. Op zijn verzoek breng ik deze vraag onzen lezers over.

ZENDING EN EVANGELISATIE.

Woorden uit Wenen.

„De beste Roomschen vindt men in Protestantische landen”. Zoo beweren wij vaak niet zonder eenigen trots. Wij mogen dat ook gerust zeggen, mits wij de betrekkelijkheid van onze stelling goed in het oog vatten. Want de maat en graad van dat goed-zijn bepalen wij op onze eigen protestantische manier. Maar aangenomen, dat onze stelling juist is, dan is ook het omgekeerde waar, n.l. „dat de beste protestanten gevonden worden in Roomsche landen”. Die gedachte drong zich sterk aan mij op, toen ik het eerste nummer ontving van „Christentum der Tat”, het nieuwe orgaan van de „Zentralverein für innere Mission in Oesterreich”. In deze vereeniging zijn Gereformeerden en Lutherse vereend tot den arbeid der liefde. Deze eenheid is gesymboliseerd in de kopsteekening van het blad: links het wapen van Melancton, rechts dat van Calvijn. Links een brandende kaars — Melancton's embleem — met het onderschrift: „Anderen dienend, verteer ik mijzelf”. Het bracht mij even een lach om de lippen. Zou op het protestantisme zooals het runoert onder onze oogen en spektakel in ons oor, niet het omgekeerde dezer spreuk van toepassing zijn: „Anderen verterend, dien ik mijzelf en de goede zaak”. Of om het spreekwoord te gebruiken: „Het zijn niet allen pausen, die den ban uitspreken”. Deze eenheid van Lutheranen en Calvinisten — het oude ideaal, dat eenmaal onder anderen het hart van een Beza doorgloeide — is op zichzelf reeds een daad. Zij zijn aaneengesmeed niet door de debatbitte van vergaderingen noch tengevolge van polemische schrijfkamp, maar in den nood van en na den wereldoorlog hebben zij elkaar gevonden. De omstandigheden wezen den weg aan, welke de liefde hen opdreef. De nood nam toe en het werk breidde uit. Eigenaardig hoe de wetten der wereld en de wet van het koninkrijk Gods juist tegenover elkander staan. Gaat het in het natuurlijk leven zóó toe: veiligstelling van de kroon — vermindering of stopzetting van arbeid, bij de Zentral-Verein is het: arbeiden aan de vei-

ligheid van zielen, daarom nitbreiding van het werk.

„Ein Quentchen Tat ist besser als ein Zentner Rat” is hun wachtwoord: een lood hulp gaat een centenaar goeden raad te boven. Tot nog toe werd van de verschillende takken van arbeid mededeeling gedaan in een maandelijksch correspondentieblaadje. Nu wil men in dit grootere orgaan — waarvan no 1 voor mij ligt — een platform bieden, waarvan de belangen der Inwendige Zending in Oostenrijk bepleit kunnen worden. Niet, dat men een fonds daarvoor heeft bijeengebracht, uit welks renten het blad kan bestaan. Het is opgericht uit het fonds van het geloof, dat in den druk hooge renten afwerpt. Wij wagen het, schrijft de redactie. Immers de slechte bladen denken er niet over hunne uitgave te staken. Nu te versagen zou betekenen het uur Gods voorbij laten gaan.

Wat in dit nieuwe blad terstond treft, is de warme toon. In een brief aan de redactie heet het o.a.: „Mogen onze harten gloeien bij het schrijven, ontstoken aan de liefde Desgenen, die zelf de grootste Daad is, de groote Liefdedaad Gods en Wiens leven louter daad was. Dat men op ieder blaadje en in iedere afdeeling van dit orgaan den Geest bespeure van Hem, die met ontferming bewogen was over de schare — Ik wensch den schrijvers scherpe, heldere oogen, die niet op de oppervlakte blijven staren, maar die de ellende peilen tot op den bodem en doordringen in de duistere schuilhoeken der zonde, die de geheimste wonden en de verborgen zonden van den enkeling en van ons volk opmerken. En dan — ja dan wensch ik u een groot, groot, sterk, vast geloof aan den levenden Heiland, die zich nog altijd openbaart aan hen, die hun leven aan den dienst der liefde, der echte, ware liefde wijden willen”.

Dat is taal.

Dat is het, waarnaar honderden ook ten onzent snakken. Die bezig zijn te verdorren in Plattland.

Het is 'n waar en klaar protest tegen de Roomsche tegenwerping: „Maakt de leer der rechtvaardigmaking om niet geen zorgeloze of goddelooze menschen”.

Echt protestantsch verweer is niet een eigen Vateantje bouwen en hul en luterlet naar Rome slingeren, maar Rome beschamen in de praktijk der godzaligheid.

Op één artikel wil ik nog in het bijzonder de aandacht vestigen. Het is getiteld: „Im dunkelsten evangelischen Wien” en bevat de ervaringen van een „bezoekster”. Hier wordt geen Marin Monk ten tooneele gevoerd en geen kloosterschandalen ontuld. Neen met een gewond hart vertelt zij van den zedelijken nood in protestantsch-kerkelijke gezinnen. „Werk aan uw eigen huis”, roept zij de tevreden kerkmensen toe, „opdat de houtworm het niet ondermijne”. Zij illustreert dit met vreeselijke teekeningen uit het leven om dan te eindigen met de woorden: „Hoevelen zijn verdorven en gestorven, terwijl men in de kerk met bewogen hart luisterde naar predikaties over het Verloren Schaap en den Barmhartigen Samaritaan met de duidelijke toepassing van Jezus: Ga heen en doe desgelijks! Maar leest zelf.

De abonnementsprijs voor Holland is slechts één gulden per jaar.

Men kan zich opgeven bij Pfarrer Jaquemar, Langegasse 13, Wien, of zoo men liever wil bij

N. B.

UIT DE BUITENLANDSCHE KERKEN.

Welken weg het op moet.

Dominee Koffhaus van Vlotho zou niet geschreven hebben, indien hij de eerste aflevering had gerecenseerd in de „Reformirte Kirchen-Zeitung” van de uitgave: „eine heilige, allgemeine christliche Kirche, wat de recensent Lauffs, Barmen, daarvan maakte in Nr 17 van genoemd blad. Doch laat ik den lezer even op de hoogte helpen, waarover ik het heb. Onder den titel: „eine heilige, algemeene christelijke kerk, verschijnt te München een verzameling van geschriftjes waarin de Protestantsche Kerken buiten het Duitsche rijk kort worden beschreven en wel door mannen, die tot die onderscheiden kerkgemeenschappen behooren. De eerste aflevering gaat over het Protestantisme in Nederland en wordt behandeld in tien hoofdstukken geschreven door even zooveel vertegenwoordigers der verschillende groepen. Lauffs van Barmen bespreekt den inhoud en knoopt daaraan een paar beschouwingen vast. Had Koffhaus dit boekje gerecenseerd, hij zou tot andere gevolgtrekkingen zijn gekomen en dat wel om de eenvoudige reden, dat deze uitnemende kenner van de Gereformeerde Kerken buiten Duitschland, ons land en onze kerkelijke toestanden kent uit eigen ervaring. Lauffs staat volstrekt

niet onvriendelijk gezind tegenover ons land en evenmin tegenover onze kerken. Hij heeft de mededeelingen, gedaan door onderscheiden vertegenwoordigers van ons kerkelijk leven, nauwkeurig nagegaan.

Hij heeft die voor geheel vertrouwenswaardig genomen. Hij ging af op de cijfers in de genoemde opstellen gegeven en hij trok zijn conclusies. Dat deed hij niet voorbarig; dat deed hij evenmin op gewaagde wijze en toch is waartoe hij concludeerde in vele opzichten niet juist. In deze rubriek wees ik aan het slot van mijn artikel in Nr 33 reeds op het feit, dat Lauffs niet genoeg georiënteerd is op het gebied van ons kerkelijk leven. Toch kon hij geen objectiever oriëntatie kiezen dan die van het genoemde geschriftje. Waar wringt hem dan de schoen? Hij mist, naar ik vermoed, de kennis, die Koffhaus bezit, te weten, die van persoonlijke kennisneming. Ik mag niet veronderstellen, dat hij tegenover onze kerken minder sympathiek zou staan dan tegenover „die Landeskirche” of tegenover de Christelijke Gereformeerde Kerk. Hij noemt haar naam goed; hij vermeldt haar school. De naam onzer kerken noemt hij verkeerd; hij maakt geen melding van de Theol. fac. der V. U. noch van de Theol. School. Wat hij schrijft over de verhoudingscijfers der onderscheiden georganiseerde arbeidspartijen staat mede in verband met het feit, dat hij daarvan i.a.s. maar zijn kennis niet putte uit nadere kennisneming. Voor mij ligt zijn artikel; op den rand maakte een broeder uit Utrecht aantekeningen; deze zijn even zoovele juiste correcties. Ik kan het geheele artikel niet weergeven en dus ook niet de correcties hier mededeelen. Het een en ander dient mij om te komen op wat ik aan het hoofd van dit artikel schreef: welken weg het op moet. Lauffs schreef een vrij goed artikel en toch bleek mij daaruit, dat de uitgave: „eine heilige, algemeene christelijke kerk, hoe objectief daarbij ook te werk wordt gedaan, niet genoeg om voldoende op de hoogte te geraken omtrent buitenlandsche kerkelijke toestanden. Reeds vroeger wees ik er op hoe moeilijk het is een vrij zuiver beeld zich te scheppen van het kerkelijk leven in een vreemde kring. In ieder geval is lezen daarover niet toereikend. De viva vox gaat verre uit boven het geschrift. Eigen kennisneming is veel beter dan omtrent de toestanden in den vreemde te lezen, hoezeer dit ook is aan te bevelen. Welken weg het dan ook op moet... dien, waarop reeds meerdere buitenlanders den voet hebben gezet. Persoonlijke kennisneming van ons met het buitenland en van het buitenland met ons! Die weg wordt steeds door meerderen betreden. Het is een zeer oude weg! Vroeger was er een zeer groote uitwisseling van Hooggeleerden en studenten. Het latijn als taal der geleerden bevorderde dit gebruik. Buitenlandsche studenten studeerden hier in groten getale. Zeer veel Hongaren o.a. te Harderwijk en Franeker. Van de vroegste tijden af gingen onze studenten naar buitenlandsche Hoogescholen. En het waren niet de minst belovende jongelui. Wij kunnen niet genoeg de broeders steunen, die beoogen om hier Hongaarsche studenten te laten studeeren. De Hongaarsche gereformeerden hebben in den loop der tijden vele beurzen gekregen aan zeer vele buitenlandsche Hoogescholen en daardoor hebben het rationalisme, de neologie en de Vermittelings-theologie ingang gevonden aan de Hongaarsche Hoogescholen. Thans worden werken van onze uitnemendste theologen vertaald; wordt veel geschreven voor en verteld aan de Hongaarsche gereformeerden van ons kerkelijk leven. Dit is niet voldoende! Hongaarsche studenten moeten onze mannen hooren, ons kerkelijk leven van nabij leeren kennen! Dat heeft al veel goeds uitgewerkt! Dat kan nog veel meer onder Gods zegen uitwerken. Hier zijn reeds een paar studenten. Andere studenten willen gaarne komen. Wij moeten hen daartoe in staat stellen. Hier waren reeds predikanten; meer dezer predikanten moeten kunnen komen! Welk een zegen heeft nu reeds afgeworpen het feit, dat Prof. Sebestien onze kringen zoo goed kent! Met hoeveel voldoening hebben wij vernomen, dat Ds Alexander Csaky benoemd is tot Hooggeleeraar aan de Universiteit te Debreczen! Zij zijn geen vreemden in de gereformeerde dogmatiek en ethiek! De benoeming van Csaky is een gebeurtenis! Hij kent Schothland heel goed; hij is bekend met Prof. Barth van Göttingen. Doch hij kent ook de Vrije Universiteit; hij kent onze oude Gereformeerde theologie, ook die van den lateren tijd. Dien weg moet het op! Dat zal en kan de rijkste vrucht afwerpen voor de gereformeerden over vele landen verspreid. Laten wij dien weg opzien! Laten wij dien weg opgaan!

G. KEIZER.

De HOFBERG-Orgels

zijn de voornaamste
instrumenten van den
tegenwoordigen tijd.

Firma A. DE ZEEUW (N. G. Klijn)
:: Rosestraat 42a - Rotterdam ::